



Illustratie uit het archief van het aankoopcomité Gent 1, dossier inzake de huisvesting van het Koninklijk Muziekconservatorium in het Karmelietenklooster en -kerk in het Patershol, 1975-1976. © ARA

# HET SATURN-PROJECT VAN HET RIJKSARCHIEF: DRIE JAAR EN TIEN KILOMETER VERDER

Pieterjan Lannoy en Valerie Gheysens

Vier jaar geleden zette het Rijksarchief, in samenwerking met de Federale Overheidsdienst (FOD) Financiën, het ambitieuze SATURN-project op poten. De doelstelling: tussen 1 februari 2013 en 31 januari 2016 meer dan tien kilometer archief waarvan de administratieve bewaartermijn verstreken is, selecteren, overbrengen en inventariseren. Op die manier kan de FOD Financiën de overstap maken naar een 21ste-eeuws archiefbeheer en gebouwenbeheer en kan het Rijksarchief belangrijke, historisch waardevolle, archieven verwerven en aan het publiek ter beschikking stellen. De samenwerking tussen beide partners verliep zo goed dat eind 2015 beslist werd om de samenwerking te verlengen voor nogmaals drie jaar, deze keer tot en met 31 januari 2019. Hoog tijd dus voor een stand van zaken.

## GESCHIEDENIS EN OMKADERING VAN SATURN

Hoewel het project zelf van start ging op 1 februari 2013, werden de fundamenteen ervan al in de voorgaande jaren gelegd. Rijksarchivarissen Chantal Vancoppenolle en Michel Trigalet waren al jaren pleitbezorger om de selectie en overbrenging van de FOD Financiën naar het Rijksarchief door mobiele archiefploegen te laten uitvoeren. De diensten hadden immers steeds minder tijd om deze overbrengingen zelf te organiseren, wat zich liet voelen in een sterk dalend overbrengingsritme. Het idee om met archiefploegen te werken vonden ze bij de FOD Justitie, waar al enkele jaren eerder dergelijke ploegen opgezet werden. Onder andere dankzij de hulp van collega-archivaris Erik Janssen werd een projectvoorstel ingediend bij Financiën, wat uiteindelijk in 2012 uitmondde in een samenwerkingsprotocol tussen het Rijksarchief en de FOD betreffende het opzetten van door Financiën gefinancierde archiefploegen die aan de slag zouden gaan bij de verschillende diensten van deze administratie.

Er werden drie ploegen geïnstalleerd, telkens samengesteld uit een archivaris niveau A en een medewerker niveau C, respectievelijk in Brussel, Vlaanderen en Wallonië. De dagelijkse opvolging van de ploeg wordt in elke regio verzorgd door een archivaris van het Rijksarchief. Een viertal keer per jaar komen alle aan het project verbonden archivarissen bijeen in de werkgroep Financiën waarbij de belangrijkste problemen aangekaart worden. Eén à twee keer per jaar komen de voorzitter en andere betrokkenen van deze werkgroep samen met afgevaardigden van de FOD om het project op te volgen en eventuele problemen aan te kaarten. De FOD ziet het project vooral als hefboom voor de zogenaamde kanteling en de *reshuffle*. Het eerste slaat op de reorganisatie en hergroepering van de buitendiensten en de daarmee verband houdende fysieke ontruiming van gebouwen, terwijl het tweede slaat op de fysieke herschikking van de centrale diensten in de hoofdzetel van de FOD.

Meer informatie hierover is te vinden in een artikel van Leloup G. dat verscheen in de editie september-oktober 2014 van *Science Connection* onder de titel *Saturn en Moneta: Het Rijksarchief laat de archieven van Financiën renderen*.

## SATURN EN DE GEWIJZIGDE ARCHIEFWET

Dat de Archiefwet, sinds haar wijziging in 2009, de verplichte overbrengingstermijn van archieven van de federale overheid verkort van honderd jaar naar dertig jaar speelt een rol in het opzetten van het project. De verkorte termijn streeft er immers naar de federale overheid sneller werk te laten maken van de selectie van archieven en van de overbrenging van waardevolle documenten naar het Rijksarchief.

Het SATURN-project, dat staat voor Selection of Archives and Transfer under Right coNditions, zet de principes om in de praktijk. In het verleden ging archief soms verloren door verhuisoperaties en reorganisaties of werd het, door een gebrek aan tijd, 'gedumpt' bij het Rijksarchief, dat er vervolgens zelf maar een ordening en beschrijving in moest zien te krijgen. De archiefploegen gaan nu proactief te werk om de FOD in lijn te krijgen met de gewijzigde Archiefwet. Diensten worden aangeschreven en bezocht, overbrengingen worden georganiseerd, aanvragen tot vernietiging worden opgesteld, enzovoort. Een groot voordeel hierbij is de efficiëntiewinst: de medewerkers van de ploegen bouwen een zodanige expertise op waardoor zij veel beter geplaatst zijn om het archief onder handen te nemen dan de medewerkers van de verschillende diensten van Financiën. Zo worden ook minder fouten gemaakt en wordt over het algemeen kwalitatief beter werk afgeleverd.

## TIEN KILOMETER

Primordiale doelstelling van het project was het verwerken van tien kilometer archief over drie jaar. De FOD kreunde immers onder de massa papier. Veel gebouwbeheerders wisten niet langer waar ze het archief nog konden plaatsen. De hoofddoelstelling van de drie ploegen was om deze problematiek zo efficiënt en grondig mogelijk aan te pakken. Elke ploeg ontwikkelde zijn eigen visie: in Brussel werden eerst de buitendiensten aangepakt, waarna het centrale niveau aan bod kwam. In Vlaanderen werd per type kantoor gewerkt, terwijl Wallonië ervoor koos om de problematiek provinciaal aan te pakken.

De verwerking van het archief is voor elke regio hetzelfde en valt uiteen in twee mogelijkheden. De eerste mogelijkheid is de historisch waardevolle archieven

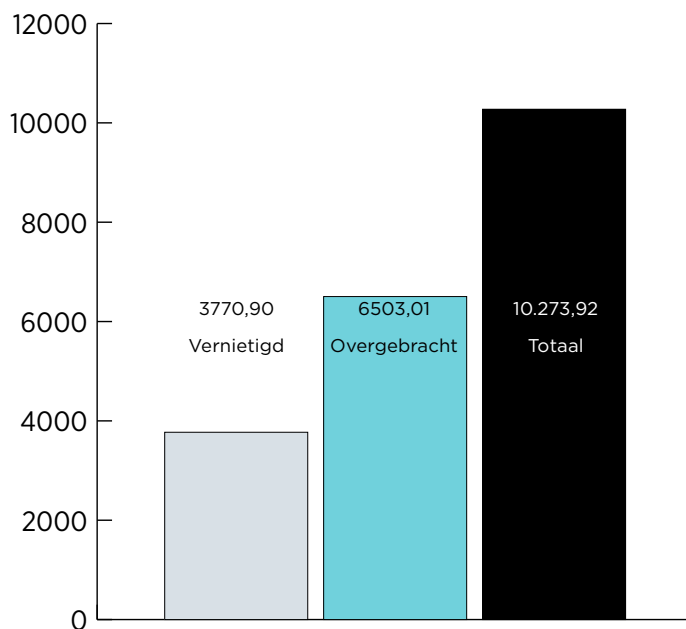
“ IN HET VERLEDEN GING ARCHIEF SOMS VERLOREN DOOR VERHUISOPERATIES EN REORGANISATIES OF WERD HET 'GEDUMPT' BIJ HET RIJKSARCHIEF.

naar het Rijksarchief overbrengen en deze via inventarissen ontsluiten. Het is belangrijk dat het hier om coherente overbrengingen gaat. Dit betekent dat de door de archiefvormer gevormde zoekinstrumenten (steekkaarten en registers) ook overgebracht worden. In het verleden bleven deze stukken op vraag van de administratie doorgaans ter plaatse, wat opzoekingen in de al overgebrachte archieven nagenoeg onmogelijk maakte. De inventarisering en verpakking van de archieven gebeuren voor elke regio op een centrale plaats. Dit heeft vooral te maken met praktische beslommingen zoals de moeilijkheid in het ter plaatse krijgen van het juiste formaat dozen, omslagen, enzovoort. Archieven van andere provincies dan de standplaats verhuizen na afwerking naar het depot waar ze bewaard moeten worden.

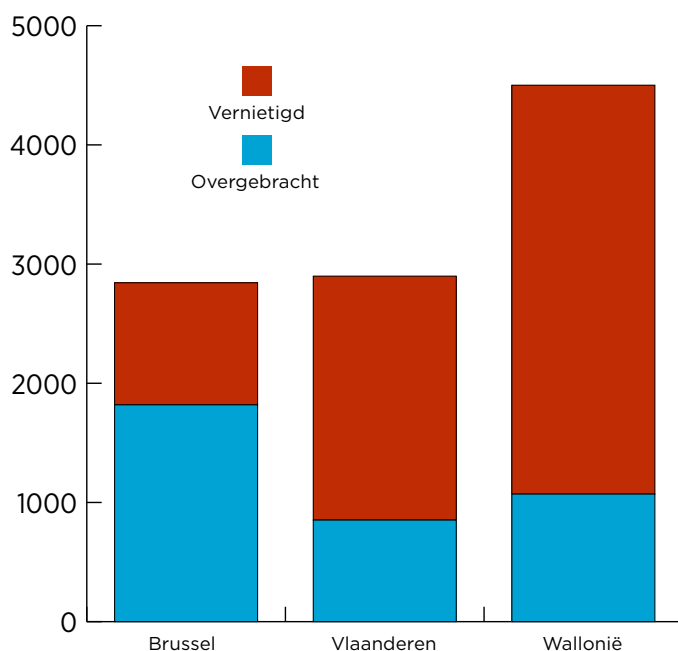
Naast een overbrenging kan ook overgegaan worden tot de vernietiging van archief. Alle documenten waarvan de bewaartermijn verstreken is en die zowel voor de administratie als voor het Rijksarchief geen waarde hebben, mogen (conform de selectielijst) vernietigd worden. De zorgdrager dient een aanvraag tot machtiging van vernietiging in die vervolgens ondertekend wordt door de Algemeen Rijksarchivaris. Vervolgens staat de medewerker in voor de effectieve vernietiging van het archief in papiercontainers. Dit alles gebeurt steeds in overleg tussen de archiefploeg en het Rijksarchief enerzijds en de verschillende diensten van de FOD anderzijds. Daarmee gepaard gaande betekenen deze handelingen ook dat de bestaande selectielijsten toegepast en — waar nodig — geactualiseerd worden.

### EEN PROJECT DAT ZIJN DOELSTELLINGEN HAALT

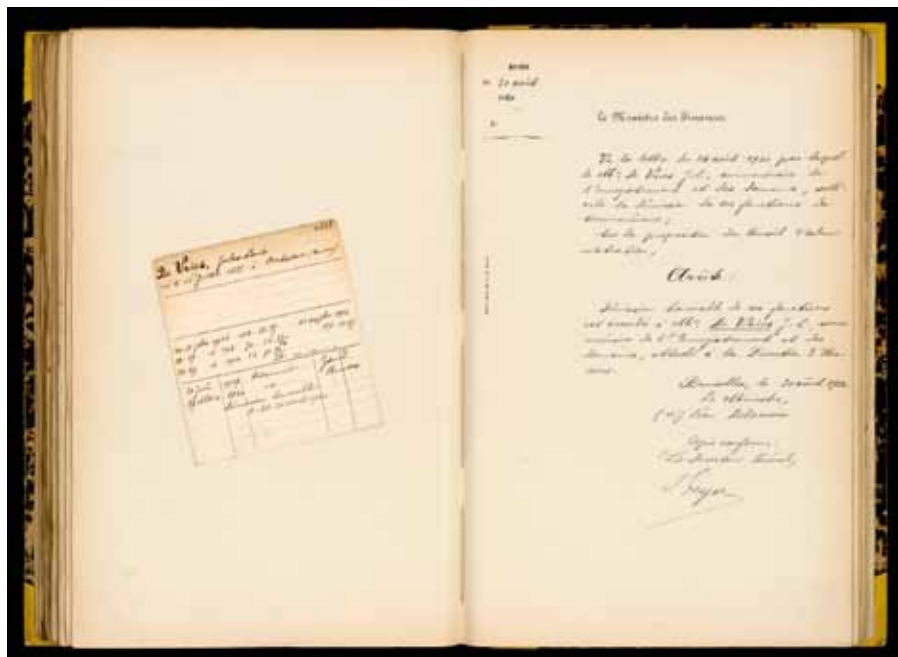
De voordelen van het project spreken voor zich. Voor de FOD levert het een grote besparing op vlak van ruimte, kosten en tijd. Het Rijksarchief profiteert van een hoger overbrengingsritme en een betere ontsluitingsgraad dankzij het opmaken van kwalitatieve inventarissen. De gepubliceerde inventarissen zijn geïntegreerd in de online zoekrobot van het Rijksarchief.



Tabel 1. Totale cijfers voor België (feb. 2013-jan. 2016).



Tabel 2. Totale cijfers per regio (feb. 2013-jan. 2016).



Steekkaart van Jules De Vries (links van deze illustratie), surnumerair bij de Administratie van de Registratie en Domeinen. De steekkaart vermeldt zijn geboortedatum – en plaats, de functies die hij uitoefende en de standplaats. De steekkaart verwijst ook naar de data van in – en uitdiensttreding die elk voortkomen uit een ministerieel besluit (rechts van deze illustratie). De originele ministeriële en koninklijke besluiten van het Ministerie van Financiën zijn chronologisch doorzoekbaar op datum van besluit.

© ARA.

De voornaamste doelstelling van het project, de verwerking van tien kilometer archief, werd binnen de vooropgestelde termijn van drie jaar gehaald. De verdeling tussen vernietigd en overgebracht archief wordt weergegeven in tabel 1. Hoe de cijfers zich verhouden per regio kun je zien in tabel 2. Dat de archiefploeg in Wallonië vaker op hulp kon rekenen van de FOD blijkt uit deze tabel. Gemiddeld gesproken kan men stellen dat de ploegen van Brussel en Vlaanderen elk ongeveer één strekkende kilometer per jaar verwerkt hebben.

### DE ARCHIEVEN VAN DE FOD FINANCIËN, ONBEKEND IS ONBEMIND?

Het Rijksarchief bezat al voor de aanvang van het SATURN-project veel archieven van zowel de buitendiensten als van de centrale diensten. Ondanks pogingen om deze massabestanden te inventariseren en open te stellen voor onderzoek, wordt hun potentieel voor onderzoek vaak miskend door de complexiteit van de materies die ze behandelen en door hun lage ontsluitingsgraad. Toch bieden deze archieven veel mogelijkheden voor het onderzoek naar de economische en financiële geschiedenis van onze samenleving.

Meer informatie over de opzoekings- en onderzoeksmogelijkheden van de

archieven van de registratiekantoren is te vinden in de bijdrage van Dries Vandaele en Tom Haeck in *Bibliotheek- & archief-gids* uit 2004, onder de titel *Archieven van registratie en domeinen in het Rijksarchief Beveren: Valorisatie en nieuwe aanpak*.

Welke archieven passeerden in het kader van het SATURN-project al de revue? In de eerste plaats kwamen voornamelijk de archieven van de buitendiensten van Algemene Administratie van de Patrimoniumdocumentatie aan bod. Dit zijn de archieven van de hypotheekkantoren, de registratiekantoren, de kantoren van de domeinen, het kadaster en de aankoopcomités. Om de noden van andere administraties niet uit het oog te verliezen, focuste de archiefploeg Brussel daarbij ook nog op de archieven van de Stafdienst Personeel & Organisatie.

De archieven van de registratiekantoren, hypotheekkantoren en het kadaster vormen een onontbeerlijke schat aan informatie voor al wie op zoek is naar de geschiedenis van een eigendom. De registratie van de nalatenschappen en de akten gebeurt in de formaliteitsregisters van het bevoegde registratiekantoor. Met het SATURN-project beschikt het Rijksarchief eindelijk ook over de belangrijkste toegang op deze registers van de periode 1860-1925, nl. het repertorium van de eigenaars. Dit repertorium ontsluit, per

kantoor en per partij, alle geregistreerde akten. Voor wie wil weten wat zijn of haar (over)grootouders kochten of verkochten is deze toegang onontbeerlijk.

Voor de archieven van de hypotheekkantoren is er met de FOD een volledige overbrenging van alle archieven voor de periode tot en met 1913 overeengekomen. Dit wel zeggen dat ook de alfabetische toegangen overgebracht worden. Deze archieven zijn belangrijk omdat zij alle overdrachten van onroerende goederen onder levenden documenteren. Dit gebeurt via een letterlijke overschrijving van de koop- of verkoopakte. Op basis van de gegevens in deze akte, past het kadaster op zijn beurt de gegevens aan in de kadastrale legger. Op die manier zijn de rechten van de burgers gevrijwaard en kan de Staat de registratie- en successierechten en de grondbelasting berekenen en innen.

Ook de eigendommen van de Staat werden en worden nog steeds beheerd door de FOD Financiën. In dat opzicht bieden de archieven van de kantoren van de domeinen en de aankoopcomités informatie over aankopen, verkopen en verhuren van onroerende goederen door de Staat. Alle aankopen van onroerende goederen door de Staat worden in de akten geregistreerd. Daarnaast bevatten de archieven van de aankoopcomités een



groot aantal aankoop-, onteigenings- en verkoopdossiers van onroerende goederen. In stedelijke gebieden waren deze dossiers het voorwerp van grote infrastructuurwerken en urbaniseringswerken zoals de noord-zuidverbinding in Brussel, de aanleg van het Albertkanaal in Antwerpen, de aanleg van de 20ste-eeuwse omwalling rond Antwerpen of de aanleg van de Ringvaart om Gent in het midden van de 20ste eeuw. Ook de aanleg van de diverse autosnelwegen komen ruim aan bod in deze bestanden.

In de archieven van de aankoopcomités werden bij de overbrenging grote selectieoperaties doorgevoerd aan de hand van de selectielijst van de aankoopcomités. De algemene regel stipuleerde dat de algemene aankoopdossiers integraal bewaard werden, terwijl de persoonlijke aankoopdossiers vernietigd werden. In geval van dossiers die handelen over grote infrastructuurwerken wordt er afgeweken van de selectielijst. Indien het algemene dossier niet bewaard bleek, werd er een persoonlijk dossier weerhouden als dit de algemene plannen bevatte.

Persoonlijke dossiers met een omvangrijke documentatie (bijvoorbeeld technische studies over het goed in kwestie) zijn ook weerhouden. Wat betreft de gerechtelijke dossiers weerhouden we enkel de dossiers waarbij in herziening of in beroep is gegaan.

Wie op zoek is naar de carrière van ambtenaren bij het Ministerie van Financiën, kan terecht bij de archieven van de Stafdienst P&O. Voordat de archiefploeg ter plaatse kwam, bewaarde deze dienst ongeveer vier kilometer archief in haar kelders. Het archief bestaat niet alleen uit personeelsdossiers die opklimmen tot eind 19de eeuw; maar ook uit dienststaten die een overzicht geven van de carrière van ambtenaren, steekkaarten en registers die als toegang dienen op de personeelsdossiers en thematische dossiers die handelen over allerlei personeelszaken zoals het statuut, de loopbaan, mobilisatie ten gevolge van de Tweede Wereldoorlog en zelfs onderzoek naar incivisme bij ambtenaren. Omwille van de grote omvang en het vaak oninteressant lijkende karakter van de archieven,

werden personeelsarchieven lang verwaarloosd.

Het Rijksarchief probeert hier verandering in te brengen door het opstarten van een grootschalige selectie-, overbrengings- en inventarisatieoperatie. Omdat de administraties van het Ministerie van Financiën elk hun eigen ordening hanteerden in hun personeelsarchief, werd er besloten per administratie te werk te gaan. Vervolgens werden de archieven van zodra hun administratief nut verstreken is, geselecteerd ter overbrenging of ter vernietiging volgens de selectielijst van de Stafdienst P&O.

### SATURN IN DE MEDIA

Een dergelijk belangrijk project heeft communicatie-initiatieven nodig. Het communicatiebeleid voor het SATURN-project kadert in de globale aanpak van het Rijksarchief en verloopt met steun van de communicatieverantwoordelijken van het Rijksarchief. Het belang van de materie wordt immers vaak onderschat. Een mooi voorbeeld van een dergelijk initiatief is het bezoek van de Minister

---

#### DE VOLGENDE PERSONEN ZIJN (OF WAREN) ACTIEF IN HET SATURN-PROJECT:

De werkgroep kwam tijdens de start van het project samen onder leiding van archivariissen Chantal Vancoppenolle en Michel Trigalet, daarna werd Michel Trigalet de enige voorzitter van de werkgroep. Vanaf 2015 nam archivaris Geert Leloup de fakkel over.

Voor de archiefploeg in Vlaanderen werkte archivaris Pieterjan Lannoy achtereenvolgens samen met medewerkers Quinten Van Gorp, Wesley Geysels en sinds maart 2016 met Caroline Staelens. Vanaf mei 2017 volgt Caroline Staelens Pieterjan op als archivaris van de archiefploeg. De verantwoordelijke persoon bij het Rijksarchief voor deze archiefploeg is archivaris Paul Drossens.

Voor de archiefploeg in Wallonië werkte archivaris François Moreau van 2013 tot 2016 samen met medewerkers Jennifer Carton en Abdelmjid Assif. Nicolas Surdiacourt is hem vanaf maart 2016 opgevolgd als archivaris van de archiefploeg. De verantwoordelijke persoon bij het Rijksarchief voor deze archiefploeg is archivaris Pierre-Jean Niebes. De archiefploeg van Wallonië kan rekenen op de steun van een medewerker van de FOD Financiën, Olivier Procureur, die reeds vele jaren instaat voor de overbrenging naar het Rijksarchief en de vernietiging van de archieven van de buitendiensten van de Algemene Administratie van de Patrimoniumdocumentatie (d.i. de registratiekantoren, de hypotheekkantoren en het kadaster) in de Waalse provincies.

Voor de archiefploeg in Brussel werkte archivaris Valerie Gheysens tot eind januari 2016 samen met medewerker Gédéon Boko en sinds maart 2016 met medewerker Kenzo Lannoo. De verantwoordelijke persoon bij het Rijksarchief voor deze archiefploeg was archivaris Joachim Derwael in 2013, archivaris François Antoine in 2014 en 2015 en sinds 2016 is dit archivaris Geert Leloup.

van Financiën, Johan Van Overtveldt, en de voormalig Staatssecretaris voor Wetenschapsbeleid, Elke Sleurs, aan het Rijksarchief te Beveren op 29 juni 2015. De bedoeling was om het project te promoten op de hoogste beleidsniveaus. Naast de minister en de staatssecretaris was immers ook het entourage en enkele hoge ambtenaren van de FOD Financiën aanwezig. Op deze manier konden kostbare contacten gelegd worden met de voorzitter van het directiecomité, de dienst digitalisering bij de FOD, enzovoort.

Overige initiatieven betreffen bijvoorbeeld het schrijven van artikels voor het tijdschrift van de POD (Programmatorische Overheidsdienst) Wetenschapsbeleid,

*Science Connection*. Geert Leloup heeft bijvoorbeeld enkele bijdragen gepubliceerd over de werking en voortgang van het project in de voorbije jaren. Recent is ook een projectfilm verschenen over het SATURN-project op de YouTube-pagina van het Rijksarchief, waarin duidelijk en helder verwoord wordt waarover het project concreet gaat. De medewerkers proberen ook af en toe een interessant stuk te highlighten op de Facebook-pagina van het Rijksarchief. Daarnaast beschikt het SATURN-project over een eigen pagina op de website van het Rijksarchief.

Het communicatiebeleid voor het project mist zijn doelstellingen niet. Zowel ambtenaren van de FOD als het grote publiek

nemen uit eigen beweging contact op met het Rijksarchief. Terwijl de ambtenaren meer en meer het voordeel zien van een herwaardering van hun archieven, vraagt het grote publiek of er voor hun streek of stad al archieven werden overgebracht dan wel ontsloten zijn.

### EN DE TOEKOMST?

Tot 2019 zullen voor Vlaanderen en Wallonië de buitendiensten verder afgewerkt worden. In de eerste plaats staan daar de hypotheek- en registratiekantoren op het programma. In Brussel zullen voornamelijk de archieven van de centrale diensten aan bod komen, zoals de centrale diensten van de Douane en Accijnzen, Thesaurie en Fiscaliteit. ■

## MAIS-Flexis



Het veelzijdige, complete archief- en collectiebeheersysteem, óók voor Belgisch erfgoed



DE REE archiefsystemen | de-ree.nl | archieven.nl | +31 (0)50 311 26 00

Erg goed in Erfgoed